

AKTIVNOSTI SANITARNE TEHNIKE HIGIJENSKOG ZAVODA U NIŠU NA SANACIJI SEOSKIH NASELJA U TIMOČKOJ OBLASTI MORAVSKE BANOVINE U PERIODU IZMEĐU DVA SVETSKA RATA

Petar Paunović¹ i Olivera Radulović²

U Kraljevini Jugoslaviji je najveći broj stanovnika (oko 80%) živeo u siromaštvu, neprosvećenosti i u lošim higijenskim uslovima. Najveći problem predstavljalo je snabdevanje vodom za piće.

U najvećem broju seoskih naselja stanovništvo se snabdevalo vodom za piće iz reke, nehigijenskih bunara i izvora, bara u kojima je voda bila zagađena i nezdrava. Zbog toga su bile česte epidemije crevnih zaraznih bolesti.

Prioritet u radu Higijenskog zavoda u Nišu, na području Moravske banovine, između dva svetska rata, bio je obezbeđenje zdrave vode za piće. Aktivnosti sanitarne tehnike Higijenskog zavoda u Nišu na području Timočke oblasti predstavljaju stručno-tehnička rešenja, neophodna u ostvarivanju politike zdravstvene zaštite tog vremena na području Moravske banovine. Veliki značaj za rad sanitarne tehnike Higijenskog zavoda u Nišu imalo je oko petnaestak zdravstvenih zadruga na području Timočke oblasti Moravske banovine, koje su postojale posle 1926. godine. *Acta Medica Medianae* 2012;51(2):56-60.

Ključne reči: sanacija, sanitarna tehnika, Timočka oblast

Zavod za javno zdravlje Zaječar, Srbija²
Univerzitet u Nišu, Medicinski fakultet, Niš, Srbija²

Kontakt: Olivera Radulović
Medicinski fakultet Niš
Bul. dr Zorana Đinđića br. 81
18000 Niš, Srbija
E-mail: Nuna0203@gmail.com

I

Aktivnosti sanitarne tehnike Higijenskog zavoda u Nišu, na području Timočke oblasti u periodu između dva svetska rata predstavljaju stručno-tehnička rešenja, neophodna za ostvarivanje politike zdravstvene zaštite tog vremena na području Moravske banovine. Moravska banovina je politička samoupravna oblast u Kraljevini Jugoslaviji koja je zauzimala veći deo površine današnje Republike Srbije. Na površini od 25 888 km² živelo je 1 433 129 stanovnika. Najveći broj stanovnika (oko 80%) živeo je u siromaštvu, neprosvećenosti i u lošim higijenskim uslovima. Najveći problem predstavljalo je snabdevanje vodom za piće.

U najvećem broju seoskih naselja stanovništvo se snabdevalo vodom za piće iz reke, nehigijenskih bunara i izvora, bara u kojima je voda bila zagađena i nezdrava. Zbog toga su bile česte epidemije crevnih zaraznih bolesti i drugi poremećaji zdravlja koji mogu nastati korišćenjem zagađene vode za piće.

Sledeći zdravstvenu politiku Kraljevine Jugoslavije, čiji je prvi ministar bio dr Andrija Štampar, u Moravskoj banovini, Higijenski zavod u Nišu,

Domovi zdravlja i bakteriološke i sanitarno-epidemiološke stanice nastoje da poboljšaju sanitarne prilike izgradnjom vodovoda, popravljanjem nehigijenskih bunara i izvora, izgradnjom higijenskih klozeta i đubrišta, higijenskim uređenjem kuća za stanovanje i škola prosvetivanjem. Dom zdravlja u Zaječaru, koji je pokrivao teritoriju Timočke oblasti sastavljene od više srezova i sa oko 300 000 stanovnika i bio pod stručnim upravljanjem Higijenskog zavoda u Nišu, nastojao je da sa svojim isturenim sanitarno-epidemiološkim stanicama sprovodi pomenutu zdravstvenu politiku, koristeći sanitarnu tehniku pomenutog zavoda.

Zahvaljujući podacima Istorijskog arhiva u Nišu bilo je moguće rekonstruisati događaje i aktivnosti sanitarne tehnike Higijenskog zavoda iz Niša na području Timočke oblasti Moravske banovine. Bez nje bi pokret asanacije seoskih naselja na području Timočke oblasti bio mrtvo slovo na papiru. Koliko je pritisak tog pokreta bio veliki na celom području Moravske banovine najbolje govori donošenje dva propisa: Zakona o pomoći za asanaciju sela, Službene novine, Beograd od 17. januara 1930. godine broj 12/IV i

Pravilnika o izvršenju pomenutog zakona, Službene novine, Beograd, od 30. maja 1930. godine broj 120/X.IV. Po tim propisima, za asanacije seoskih naselja obezbeđivana su novčana sredstva koja su omogućila kako rad i razvoj sanitarne tehnike Higijenskog zavoda u Nišu tako i interesovanje i učestvovanje novcem i radnom snagom seoskih zajednica u asanacijama seoskih naselja na području Timočke oblasti Moravske banovine.

II

Prioritet u radu Higijenskog zavoda u Nišu na području Moravske banovine između dva svetska rata bio je obezbeđenje zdrave vode za piće. U ovom radu dat je opis aktivnosti na području Timočke oblasti, nad kojom je brigu o sanitarno-zdravstvenim prilikama vodio Dom narodnog zdravlja u Zaječaru.

Iz analiza Higijenskog zavoda u Nišu za 1931. godinu o zdravstvenom stanju stanovništva, higijenskim prilikama i zdravstvenom ponašanju stanovništva Timočke oblasti, vidi se da su među zaraznim bolestima u 1930. godini bile najraširenije crevne zarazne bolesti. Iz izveštaja Doma narodnog zdravlja u Zaječaru za 1930. godinu (1) o kretanju akutnih zaraznih oboljenja na području Timočke oblasti vidi se da je broj obolelih od bacilarne dizenterije na drugom mestu, a oboljenja grupe tife na trećem mestu, posle difterije, koja je vodeća među akutnim zaraznim oboljenjima. (2) Najviše obolelih od trbušnog tifusa u 1930. godini bilo je u krajinskom srezu, gde je stopa oboljevanja bila 102,3/100 000 stanovnika, a zatim u boljevačkom i zaglavskom. Dizenterije je uglavnom bilo u negotinskom, brzopalanačkom, zaglavskom i timočkom srezu.

Iz opisa higijenskih prilika u selu Aldincu dr Hadži-Pavlovića, lekara i upravnika Doma narodnog zdravlja u Zaječaru, u vreme pojave srdobolje 31. jula 1930. godine, jasno se vidi koliko je bilo neophodnih i dovoljnih uslova za pojavu akutnih crevnih zaraznih bolesti. "Selo se snabdeva vodom sa više mesta i to, izvora, bunara ili česmi. Pregledana su tri uzorka vode i u sva tri nađen je kolititar preko 4000 u l.l. Kuće su od kamena ili čatmare sa vrlo malim brojem odeljenja prema broju ukućana. Gotovo svuda je velika pretrpanost. Stanovi su mahom neuređeni, prljavi, sobe neokrečene, dvorišta puna đubrišta i raznih otpadaka. Nužnika ima u dosta dvorišta ali su i oni nehigijenski, izloženi muhama, pa čak i kokošima. Priličan broj domova nema uopšte nužnika; nužda se obavlja negde u voćnjaku ili iz kuće.

Smatra se da voda svakako nije izvor infekcije u ovom slučaju, mada pregledane vode pokazuju veliko zagađenje. Prenos je vršen verovatno kontaktom, putem ruku, zagađenom hranom ili zaraženim voćem; muhe su svakako imale takođe važnu ulogu u prenosu zaraze."

Kakva je situacija bila u selima Timočke krajine u vezi sa snabdevanjem vode za piće najbolje se vidi iz opisa u tehničkim izveštajima i anketama o vodosnabdevanju prilikom obilaska naselja u kojima je trebalo izgraditi vodovod, napraviti higijensku česmu ili asanirati nehigijenski bunar.

U više slučajeva, inicijativa za izgradnju vodovoda potekla bi iz zdravstvene zadruge, kao što je to slučaj sa zdravstvenom zadrugom u Zlotu, gde je u jednom pismu od 13. maja 1928. godine, upućenom ministru narodnog zdravlja u Beograd, napisano da „je reka kojom se narod

mahom služi (za snabdevanje vodom) raznosadž svih zaraznih bolesti" (3).

Selo Veliki Jasenovac obratilo se Higijenskom zavodu u Nišu radi postavljanja pumpe „Karijer“ na bunar u centru sela. Iz ankete o vodosnabdevanju vidi se da se 1080 stanovnika sela snabdevalo vodom za piće iz preko trideset bunara koji svi presušuju u avgustu, pa je selo oskudevalo u pijaćoj vodi. Sličan je zahtev i opštinske salaške, mada je kasnije, krajem tridesetih godina XX veka, ona podigla zahtev i za izgradnju vodovoda.

Od kolikog je značaja zdrava voda za piće vidi se iz jednog pisma ministru zdravlja u Beogradu, pisanog 28. februara 1928. Godine, u kome stoji da u planinskom „sasvim siromašnom“ selu Rujištu ispod Rtnja, „posve zabačenom selu, do sada nigde nije podignut bunar, česma itd, već građani zahvataju i piju vode iz nekih rupčaga gdi se i stoka poji, a koja se stvara isključivo od kiše, koja kada padne, voda se zamuti i nadode, te su građani primorani da u ovakvom slučaju piju mutne vode, a preko leta kada uhvati jaka suša, zahvataju vode sa rečice koja prolazi kroz selo i na ovaj način stvara se ne samo zaraza kod ljudi već i mnogobrojni smrtni slučajevi" (4). Građani Rujišta su nameravali da sa jednog izvorišta sprovedu vodu i izgrade u selu tri ili četiri higijenske česme, kako kažu „za večitu uspomenu“.

Tokom tih međuratnih godina mnogobrojni su zahtevi za aktivnostima sanitarne tehnike nižkog Higijenskog zavoda. Mnoge od njih rešavao je saradnjom sa Centralnim higijenskim zavodom iz Beograda, firmama koje su se bavile sličnim aktivnostima i sa privatnim majstorima bunardžijama. Koliko su potrebe za aktivnostima sanitarne tehnike bile raznovrsne, opravdane i složene za rešavanje, najbolje mogu pokazati zahtevi jedne grupe sela brzopalanačkog sresa za angažovanje Higijenskog zavoda iz Niša i njegovog sanitarnog inženjera.

Tako je opština Urovička, u aprilu 1937. godine, tražila da se na mestu Valja Mare, kod kuće Stanoja Vladulovića i Stanka S. Katića isušuje neka baruština koja nastaje plavljenjem njihovih njiva i koja će, kada nastupe vrućine, biti mesto „plođenja raznih insekata koji će prouzrokovati razne bolesti kod naroda.“ I ne samo to: ista opština je imala problem sa pumpom asaniranog bunara u selu, jer se kvarila i tražila je da se ona skine kako bi seljaci koristili vodu iz bunara na isti način i pre postavljanja pumpe.

Đorđe Damjanović, upravnik škole u Vratni, obratio se Higijenskom Zavodu u Nišu zbog toga što se šraf na pumpi u školskom bunaru polomio, pa traži da se on popravi. Takođe, predlaže da seljaci ne uzimaju vodu iz tog bunara već iz nekih drugih pet bunara u selu, a da iz školskog bunara, sada, po njegovom uputstvu, „školski služitelj vadi vodu samo za potrebe škole i za mene i polako, pažljivo rukuje dok se pumpa i uravnoteži traka" (5). Na kraju, traži uputstvo šta dalje da radi.

Upravnik škole u Malajnici, selu brzopalančkog sreza, obraća se Direktor^u Higijenskog zavoda u Nišu, sledećim pismom: „U neposrednoj blizini školskog dvorišta nalazi se jedan jak izvor čija je voda veoma lepa i zdrava za piće. Isti izvor se nalazi na samom glavnom putu i sa njega zahvataju vodu sve obližnje kuće i škola. Kako je pomenuti izvor zapušten i zagađen, a selo je veoma siromašno i nije u mogućnosti da ga opravi, to u saglasnosti sa opštinskom upravom, školski odbor je doneo odluku da se obrati Vama i da Vam uputi molbu, da po mogućnosti izađete u susret školskoj deci, obližnjim domovima i celome mestu, što ćete opravku ovog izvora preduzeti Vi u Vaše ruke i opravate ga ili u vidu česme, ili u vidu arterskog bunara ili pumpe, onako kako vi nađete to za shodno“ (6).

Predsednik saveta opštinske poreske uprave u Jabukovcu, velikom i bogatom selu brzopalančke opštine, obratio se 28. juna 1936. godine Kraljevskoj banskoj upravi Moravske banovine u Nišu, sledećim dopisom: „Na ranije postojećem bunaru, kod ovdašnje novopodignute zgrade Poreske Uprave, Higijenski zavod je postavio pumpu, koja se s obzirom na veliki saobraćaj toga mesta pokazala nepraktična. Pumpa je dotrajala još u toku prve godine, te se voda iz bunara sada ne iskorišćava. Troškovi oko vrlo čestih opravki iznose osetne sume i pored većih opravki, bunar ne može korisno da posluži. Da okolina istog bunara ne bi oskudevala u vodi, Upravi je čast umoliti KRALJEVSKU BANSKU UPAVU za odobrenje da se pomenuta pumpa sa bunara skine i da se narod vodom iz bunara služi načinom kako je se i pre pumpe služio (7)“.

Početak oktobra 1935. godine, Mihajlovac je imao predstavljanje elaborata, kolaudaciju asanacionih radova na bunaru, pa je tražio obaveštenje od Higijenskog zavoda u Nišu da li će tome prisustvovati nadzorni inženjer g. Nejko Verhanc (8).

Selo Vrbovac, koje broji oko 1200 stanovnika i ima 200 domova, nalazi se na putu Zaječar-Boljevac, na oko 12 do 15 kilometra od Boljevca, takođe se obraća Higijenskom zavodu u Nišu za pomoć, jer se „selo snabdeva vodom bunarima dubine 10 metara“. Htelo bi dovesti vodu sa izvora „Čambura“ udaljenog od centra sela i škole oko 700 metara (kutija 13. broj 2031/930.)

Sa područja Timočke krajine obratila su se Higijenskom zavodu u Nišu i druga sela: Rajac, Gamzigrad, Lubnica, Mali Izvor, Mokranje, Karbulovo, Klenovac, Selačka, Vražognac i to kako zbog pomoći u novcu tako i zbog angažovanja sanitarne tehnike u vezi sa snimanjem terena i izvorišta, projektovanja, izgradnje i nadzora nad izgradnjom vodovoda, sanacije izvora i bunara, močvara, montiranja i popravki pumpi i dr.

III

U izveštaju o radu Higijenskog zavoda u Nišu za 1930. godinu, opisane su aktivnosti

sanitarne-tehničke službe na području Moravske banovine. Ta služba je preživela II svetski rat i nastavila da radi u Velikoj Jugoslaviji, a imao sam prilike da doživim saradnju sa njom kroz angažovanje Zavoda za zdravstvenu zaštitu „Timok“, u Zaječaru, osamdesetih godina XX veka, u kampanji izgradnje seoskih vodovoda na području Timočke krajine. Iz ličnog iskustva mogu da kažem da sanitarna tehnika, kada se pojave njeni stručnjaci i projekti, ima odlučujući značaj u opredeljivanju zajednice u donošenju važnih odluka da se izgradi vodovod, česma ili uredi neki prostor u naselju ili u školi.

Kada je reč o vremenu između dva rata i aktivnostima sanitarne tehnike u Higijenskom zavodu u Nišu, sanitarnu tehniku su iznedrile savremene potrebe tadašnje zdravstvene službe i politike čiju su osnovu sačinjavali Štamparovi Domovi zdravlja. Na području Moravske banovine, za narodno zdravlje Timočke oblasti bio je odgovoran Dom narodnog zdravlja u Zaječaru, koji je pokrивao više srezova sa oko 300 000 stanovnika. Domovi zdravlja u Kraljevini Jugoslaviji, bili su tako koncipirani i organizovani da su zdravstveni radnici „išli narodu u susret“ i nastojali da očuvaju i unaprede zdravlje stanovništva. U takvoj situaciji, snabdevanje stanovništva zdravom vodom za piće i higijensko uređenje kuće za stanovanje, dvorišta, naselja i okoline predstavljali su suštinu unapređenja zdravlja naroda. Sanitarna tehnika i njene aktivnosti su u takvoj situaciji bili najbolji katalizatori zdravstvenog napretka zajednice.

Blago onom selu u koje dolaze školovani ljudi. Ne samo da bi se snabdeli jeftinim životnim namirnicama, nego i da okupe seljake i da ih nagovaraju kako da unaprede svoj način života. To su radili sanitarni inženjeri iz Higijenskog zavoda u Nišu na području cele Moravske banovine, posebno u njenom najistočnijem delu – Timočkoj oblasti, prilikom obilaska sela radi izgradnje vodovoda, higijenskih česmi, sanitacije izvora i bunara. Imao sam prilike da posle više od pola veka pročitam na starim česmama u selima Timočke krajine natpis da je česma sagrađena u saradnji sa Higijenskim zavodom iz Niša. I stariji seljaci tih sela sećali su se dolazaka stručnjaka iz Higijenskog zavoda iz Niša i načina na koji su pristupali seljacima.

Veliki značaj za rad sanitarne tehnike Higijenskog zavoda u Nišu imalo je oko petnaestak zdravstvenih zadruga na području Timočke oblasti Moravske banovine, koje su postojale posle 1926. godine. U selima gde su postojale, gradili su se vodovodi, seoska kupatila, uređivale česme, bunari i izvori, betonirali trotoari oko seoskih kuća i gradili higijenski klozeti i đubrišta u seoskim domaćinstvima. To su bili ponosa dostojni poduhvati koji su dali nabolje rezultate u borbi protiv akutnih zaraznih bolesti. Zdravstvena politika Kraljevine Jugoslavije, zasnovana na socijalnoj politici dr Andrije Štampara, njenog prvog ministra za zdravlje, predstavljala je pokret sveukupne sanitacije seoskih naselja na području Moravske banovine između dva svetska rata.

Nova medicinska saznanja iz oblasti bakteriologije, epidemiologije i higijene, iskoristila je sanitarna služba Higijenskog zavoda u Nišu, za projektovanje kuća za stanovanje, prozora, nameštaja, nužnika, štala, đubrišta, vodovoda, bunara, postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda i isušivanje močvarnog zemljišta. Ona je proširila svoj uticaj na zanatlije: bravare, stolare, zidare, stakloresce i druge kako da rade i grade. Od velikog značaja za pokret asanacije seoskih naselja na području Moravske banovine, posebno na području Timočke oblasti o kojoj je ovde reč, bili su na početku pomenuti pozitivni zakonski propisi. Ona sela koja su želela da unaprede higijenske prilike, na osnovu tih propisa, dobijala su novčana sredstva u iznosu od 50% u odnosu na celokupnu vrednost projekta, a ostatak su sakupljala sama, dodajući tome i angažovanje radne snage, što je sa teorijske i metodološke strane unapređivanja zdravlja korisno i podsticajno participiranje zajednice.

Imajući u vidu sve što je rečeno, Higijenski zavod iz Niša je na području Timočke krajine 1930. godine pokrenuo i učestvovao u izgradnji:

-vodovoda 650 metara dužine sprovoda, rezervoara i tri česme u selu Gamzigrad sreza zaječarskog,

-vodovoda sa zahvatom, rezervoarom i 2509 metara dužine sprovoda u selu Bučju sreza zaglavskog,

-vodovoda sa zahvatom, rezervoarom, tri česme i 800 metara sprovoda sela Vrbovac sreza boljevačkog i

-zahvata izvora i rezervoara u selu Mihajlovcu sreza ključkog.

Izgrađeni su bunari i montirani elevatori sistema „Kariel“ u sledećim selima:

-u selu Urovica, sreza brzopalanačkog,

-u selu Aleksandrovcu sreza negotinskog,

-u selu Vražognac sreza zaječarskog,

-u selu Mokranje sreza negotinskog

-u varoši Negotinu dva bunara,

-u selu Samarinovac sreza negotinskog,

-u selu Prahovo sreza negotinskog tri bunara,

-u školskom dvorištu sela Tamnič sreza negotinskog,

-u selu Grlište sreza zaječarskog,

-u selu Mala Jasikova sreza krajinskog,

-u selu Štubik sreza brzo-palanačkog,

-u selu Radujevac sreza negotinskog,

-u selu Bukovče sreza negotinskog i

-u varoši Brza Palanka sreza brzopalanačkog(9).“

Školski nužnici izgrađeni su u selima Tamnič i Crnomasnica sreza negotinskog.

Bilo je i neuspelih pokušaja pokretanja seoskih zajednica i njihove sanitacije. Zanimljivo je iskustvo da su upravo ta sela, pokretala pitanje izgradnje vodovoda i sanitacije školskih sredina i posle II svetskog rata, sedamdesetih i osamdesetih godina XX veka, kao što su Rajjac, Zlot, Donji Milanovac i dr, gde su ponovljeni napori i izgrađeni vodovodi za dobrobit stanovništva.

IV

Važno je pomenuti i kolaudaciju kao metod rada Higijenskog zavoda u Nišu. Kod izvođenja projekata zdravstvenih ustanova, škola, vodovoda, higijenskih bunara, asanacija bara i sl. praktikovalo se da se dođe i to mesto gde se radovi na realizaciji projekata izvode i priredi kolaudacija.

Kolaudacija je pohvaljivanje, zvaničan pregled građevina radi utvrđivanja da je njihova izgradnja po planu. Na kolaudaciju se okupi celo selo, odbornici, bogati ljudi, opštinski lekari i druge važne ličnosti iz mesta i okoline i tu se javno iznesu najvažniji podaci o projektu i radovima, načinu finansiranja i navodi se ko je sve učestvovao u tim aktivnostima - uz pohvalu! Na takvim priredbama učestvovali su i stručnjaci Higijenskog zavoda iz Niša i Centralnog higijenskog zavoda iz Beograda, prema zamisli o organizovanju kolaudacije i potrebama i mogućnostima da se oni angažuju.

Tako su „Krajinske novosti“ u broju 25 objavile da je dr Dragoslav Stanarević obišao srezove brzopalanački, negotinski i ključki i da je tom prilikom „inspicirao radove na vodovodu u selu Mihajlovac, i radove u srezu ključkom.“ Pri povratku je pregledao i selo Miloševo i pošto se uverio da je selo bez vode i da seljaci piju vodu iz reke, naredio je zavodskom inženjeru da se odmah podigne Karielova pumpa u selu. Na ovom putu dr Stanarevića je pratio i dr Karlo Šnajder, Upravnik zdravstvenih zadruga iz Beograda, koji je sa seljacima i sreskim vlastima razgovarao o zdravstvenom zadrugarstvu. Ovakav metod rada Higijenskog zavoda u Nišu podsticao je sreske i opštinske vlasti i seljake u seoskim zajednicama da podrže korisne zdravstvene inicijative za unapređenje zdravlja u selu i cele zajednice, da učestvuju novcem ili na razne načine i ostvari zdravstveni napredak.

Literatura

1. IAN, Fond Higijenskog zavoda Niš, kutija 12. broj 28 1777/ 937
723/ 931.
2. IAN, Fond Higijenskog zavoda Niš, broj 23, broj 985/1931.
3. IAN, Fond Higijenskog zavoda Niš, kutija 12 , broj 25 460/1928.
4. IAN, Fond Higijenskog zavoda Niš, kutija 12, broj 12 347 /928.
5. IAN, Fond Higijenskog zavoda Niš, kutija 12. broj
6. IAN, Fond Higijenskog zavoda Niš, kutija 12. broj 9562/ 933.
7. IAN, Fond Higijenskog zavoda Niš, kutija 12, broj 31 123/ 936.
8. IAN, Fond Higijenskog zavoda Niš, kutija 12, broj 9562/ 933.
9. IAN, Fond Higijenskog zavoda NIŠ, kutija 13. broj 2031/930.

ACTIVITIES OF SANITARY HYGIENE TECHNOLOGY FUND IN NIŠ ON SANATION OF RURAL AREAS IN TIMOK AREA OF MORAVA PROVINCE, BETWEEN WORLD WARS I AND II

Petar Paunović and Olivera Radulović

In the Kingdom of Yugoslavia, the largest part of the population (80%) lived in poverty, ignorance and under poor hygienic conditions. The biggest problem was the supply of drinking water.

In most villages, the population was supplied with drinking water from rivers, unsanitary wells and springs, ponds where water was polluted and unhealthy. That is why the outbreaks of infectious intestinal disease were frequent.

Priority in the work of the Public Health Institute in Niš, in the province of Morava, between the two world wars, was the provision of safe (healthy) drinking water. The activities of the Public Health Institute Nis (sanitary engineering), in the Timok area, present professional and technical solutions essential for the achievements of health care policy at that time in the Morava province. Great importance for Health Institute sanitary engineering in Niš was ascribed to about 15 health offices in the Timok area of the in Morava province, which existed after 1926. *Acta Medica Medianae* 2012;51(2):56-60.

Ključne reči: *sanation, sanitary engineering, Timok area*